

«Коню под хвост: область хотят лишить главного ипподрома» (информационный портал газеты «Московский Комсомолец») – статья посвящена борьбе жителей Иркутска против решения администрации выставит на аукцион здание и территорию ипподрома под строительство многоэтажных сооружений (<https://baikal.mk.ru/social/2019/12/04/konyu-pod-khvest-oblast-khotyat-lishit-glavnogo-ippodroma.html>). Окказиональный вариант сохраняет доминантную сему инварианта *псу под хвост* ‘неудача, поражение’ [3, с. 901]. Автор подчеркивает безысходность состояния горожан в борьбе против региональных властей. Замена анимализма позволяет сузить ситуацию, сделать ее более «подходящей» под реалии.

«Метать ли бисер перед окунем?» (журнал «Спортивное рыболовство» № 10 октябрь 2012) – автор статьи предлагает различные приемы рыбалки, из которых выделяет наиболее удачные с использованием бисера для привлечения внимания рыбы. Окказиональный фразеологизм теряет отрицательную составляющую семантики инварианта *метать бисер перед свиньями* ‘прилагать тщетные усилия, бесполезное упорство’ [3, с. 916], приобретая нейтральные оттенки значения ‘прилагать усилия, упорство’. Авторские интенции направлены на буквализацию фразеологического образа и значения.

Фразеологизмы с анималистическими компонентами обладают высокой преобразовательной способностью, что объясняется яркой образностью и незатемненной внутренней формой. Каждая трансформация обусловлена новой коммуникативной ситуацией и рассматривается как индивидуально-авторский творческий процесс. «Выбирая тот или иной фразеологизм, автор речи анализирует речевую ситуацию и способность фразеологического знака быть адекватным в этой ситуации для выражения авторской мысли» [4, с. 43]. Таким образом, именно авторские интенции являются отправной точкой в процессе преобразования ФЕ в публицистическом дискурсе.

Список использованных источников

1. Брилева, И. С. Русское культурное пространство : Лингвокультурологический словарь / И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков. – М. : Гнозис, 2004. – 318 с.
2. Земская, Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – 2-е изд., стереотипное. – М. : КомКнига, 2005. – 224 с.
3. Баранов, А. Н. Словарь-тезаурус современной идиоматики / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский, К. Л. Киселева. – М. : Мир энциклопедии Аванта+, 2007. – 1135 с.
4. Третьякова, И. Ю. Окказиональная фразеология : монография / И. Ю. Третьякова. – Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2011. – 290 с.

Abstract. The article is dedicated to the study of occasional potency of phraseological units with a zoonym component in the journalistic discourse. The idioms are characterized with figurative motivation, which enables us to speak of active transforming potency. Occasional transformations take place by means of substituting the animalistic component. Authors’ intentions are aimed at concretization, intensification and literal perception of phraseological meaning.

Keywords: phraseological unit, zoonym component, occasional transformations of idioms, author’s intentions, journalistic discourse.

УДК 811.111:81’373.7

Л. У. Кулік

ВОБРАЗНАЯ МАТЫВАВАНАСЦЬ УНУТРАНАЙ ФОРМЫ САМАТЫЧНЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ АНГЛІЙСКОЙ МОВЫ

Анатацыя. У артыкуле даследуюцца асобныя англійскія фразеалагічныя адзінкі з саматычнымі кампанентамі; устанаўліваецца роля саматычных кампанентаў у матывацыі фразеалагічных адзінак; падкрэсліваецца сімвалічнае значэнне саматызмаў, якое дэкадзіруецца ва ўнутранай форме фразеалагізмаў.

Ключавыя словы: саматычны кампанент, фразеалагізм, сімвал, матываванасць.

Мэта дадзенага артыкула – даследаваць у лінгвакультуралагічным аспекце англійскія фразеалагізмы, якія змяшчаюць у сваім складзе кампаненты-саматызмы і ўстанавіць ролю гэтых кампанентаў у працэсе фарміравання і функцыянавання фразеалагічных адзінак (далей – ФА). Крыніцай даследавання паслужыў матэрыял “Большого англо-русского фразеологического словаря” А. У. Куніна [1], “Англа-беларускага слоўніка фразеалагізмаў параўнальнага тыпу” Л. Д. Корсак, Л. С. Марціновіч [2], “Oxford dictionary of current idiomatic English” А. Р. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig [3] і некаторых іншых фразеалагічных, перакладных і тлумачальных слоўнікаў.

Вядучую ролю ў матывацыі ФА адыгрывае саматычны кампанет *hand* ‘рука’. Так, важным для англічан з’яўляецца імкненне праз руку ацаніць умельства, майстэрства асобы: *an old hand* ‘дасведчаны, вопытны (у чым-н.), знаўца (чаго-н.); майстар сваёй справы; бывалы чалавек’; *a bad / poor hand at / with smth* ‘няўмелы, неспрактываваны; няздольны да чаго-н. (чалавек, майстар).

Як вядома, усё, што адбываецца ў свеце, можа быць вербалізавана. У сувязі з гэтым справядлівым з’яўляцца выказванне Т. З. Чарданцавай: “Перакладзены на мову вербальных знакаў жэст сімвалізуе пэўны стан альбо дзеянне асобы, да якой ён адносіцца ў пэўным кантэксце” [4, с. 87]. Так, універсальным сімвалам прававых адносін, згоды і дагавору з’яўляецца звычайны поціск рукі, што адлюстроўваецца ў англійскай ФА *to join hands* ‘аб’ядноўвацца; дзейнічаць разам, рука аб руку’; *to shake hands* ‘паціснуць руку каму-н. (пры вітанні альбо развітанні); абмяняцца рукапацісканнямі, паціснуць адзін аднаму рукі (пры віншаванні, замацаванні пагаднення і пад.)’ і інш. Менавіта аб такой рытуальна-сімвалічнай функцыі названай часткі цела заўважае А. М. Афанасьеў: “...ужо простае злучэнне рук ёсць эмблема сувязі, згоды” [5, с. 332].

Матыў рукі як сімвала дагавору ўзнікае і ў вясельнай абраднасці носьбітаў англійскай мовы, моманты якой замацаваны ў фразеалагізмах *to ask for a lady’s hand* ‘прасіць чыёй-н. рукі; сватацца’ і *to win smb.’s hand <and heart>* ‘дабіцца згоды на шлюб’. Відавочна, што вобразы, якія знаходзяцца ва ўнутранай форме пералічаных фразеалагізмаў, указваюць на рытуал сватаўства, калі мужчына хоча не проста атрымаць згоду на шлюб, ён імкнецца яе заваяваць.

У асобную групу вылучаюцца ФА, матываваныя назіраннямі за мімікай, жэстамі, позамі, рухамі чалавека, напрыклад: *hand over hand / fist* ‘хутка і лёгка’; *a / one’s finger in the pie* (дасл. – палец у піразе) ‘удзел у якой-н. справе’. У вобразнай аснове ФА *a finger in the pie* знаходзіць адлюстраванне цаласная і гастронамічная метафары, а протасітуацыя, пакладзеная ў яе ўнутраную форму рэпрэзентуе ўпадабненне пэўнага дзеяння паводзінам чалавека ў цэлым. Вобраз фразеалагізма адлюстроўвае стэрэатыпнае ўяўленне аб ненарматыўных паводзінах чалавека. Дададзім, міміка і жэсты з’яўляюцца суправаджальнікамі шэрагу псіхічных станаў чалавека, што таксама адлюстроўваецца ва ўнутранай форме англійскіх ФА: *down in the mouth* ‘у маркоце, у дрэнным настроі’, *to raise / lift an eyebrow (-s) / brow (-s)* ‘узняць бровы ў знак здзіўлення або незадаволенасці’, *one’s eyes stand out of one’s head* ‘вочы палезлі на лоб ад болю, здзіўлення’ і інш.

Вобраз фразеалагізма *to make a long arm* ‘пацягнуцца за чым-н., дабываць што-н.’, кампанентам якога з’яўляецца яшчэ адно найменне часткі рукі, узыходзіць да старажытнай апазіцыі “кароткі – доўгі” і архетыпічным формам акультуранай чалавекам прасторавай мадэлі свету, “у якой натуральныя межы фізічнага цела чалавека падзяляюць унутранае для яго і знешняе” [6, с. 591]. Протасітуацыя данай ФА будуецца на ўяўленні аб тым, што пры дапамозе рукі-прылады магчыма парушэнне існуючай мяжы паміж чалавекам і артэфактамі, якія яго акружаюць.

Сімвалічнай заменай чалавека ў моўнай карціне свету англічан з’яўляюцца ногі, якія праз вербалізацыю ў ФА перадаюць ідэю жыццёвага шляху чалавека. Так, працэс выхавання дзіцяці можна апісаць ФА *to put smb. on one’s feet* ‘расціць, даводзячы да

самастойнасці' (2-е значэнне). Сталы чалавек асацыіруецца з магчымасцю цвёрда стаяць на нагах: *to be able to stand on one's own feet* 'пачынаць весці самастойнае жыццё, рабіцца самастойным, мужнець' (2-е значэнне), а знямоглая старасць атаясамліваецца з паслабленнем ног: *to go at the knees* 'стары; драхлы'. Такая сімволіка нагі пацвярджаецца разнастайнымі фактамі культуры, у прыватнасці, абрадавай і рытуальнай практыкай: сімвалічнае "пэраразанне" путаў паміж ног дзіцяці; вынас нябожчыка з дому нагамі ўперад [7, с. 425]. Апошні рытуал стаў асновай для ўтварэння ФА < *to with one's* > *feet first / foremost* 'уперад нагамі; у трыне'.

Вылучаюцца 3 англійскія ФА (*an arm and a leg* 'занадта каштоўны'; *to bind smb. hand and foot* 'звязваць па руках і нагах'; *to wait on smb. hand and foot* 'добра абслугоўваць каго-н., рабіць усё для каго-н.'), у складзе якіх фіксуюцца саматычныя кампаненты *hand, arm* 'рука' і *leg, foot* 'нага, ступня'. Ужыванне ў межах адной ФА саматызмаў, якія ў пары называюць чалавека, абумоўлена сімвалічнымі ўяўленнямі носьбітаў мовы, а ФА ў цэлым выступаюць эталонам цэласнасці, інтэнсіўнасці і паўнаты праяўлення дзеяння.

У наступных ФА таксама выяўляюцца эталонныя значэнні саматызмаў як адзінак ці мяжы вымярэння: *from head / top to foot / heel / toe* 'з усіх бакоў; поўнасцю, цалкам', *to be head and shoulders above smb. / smth.* 'намнога разумнейшы, значна больш вопытны (у параўнанні з кім-н.)'. Вобразы пералічаных ФА ўзыходзяць да міфалагічных уяўленняў, у адпаведнасці з якімі чалавек з'яўляецца ўніверсальнай мерай вертыкальнага вымярэння, дзе вышэйшай (максімальнай) кропкай з'яўляецца галава, а ніжэйшай (мінімальнай) – ногі, пяткі. У сувязі з гэтым закадзіраваная ў вобразнай аснове ФА архетыпічная апазіцыя "верх – ніз" рэпрэзентуе ў першай ФА эталон цэласнасці візуальнага ўспрымання асобы, а ў другой – эталон максімальна магчымай вышыні.

Архетыпічная апазіцыя "верх – ніз" закадзіравана і ў англійскай ФА *head over heels* 'дагары нагамі'. Аднак тут англійская ФА выступае толькі антыэталонам у адлюстраванні катэгорыі вымярэння па вертыкалі. Вось чаму названая ФА нясе адмоўнае стаўленне да сітуацыі, калі гэтыя меры, эталоны парушаюцца ці скажаюцца

У аснове ФА *to hang <dawn> one's head* 'даходзіць да моцнага адчаю, адчуваць душэўнае хваляванне, маркоціцца', *to go about with one's head in the air* 'важнічаць; задавацца', *to keep one's head* 'захоўваць спакой; валодаць сабой' знаходзяцца антропныя метафары, а культурныя вобразы суадносяцца з зыходным проціпастаўленнем прамога, схіленага альбо ўзнятага палажэння галавы, што набывае пераасэнсаванне ў ментальных катэгорыях стану асобы: апушчаная, схіленая галава атаясамліваецца з пакорлівасцю, маркотай, смуткам, а ўзнятая – з важнасцю, годнасцю і добрым настроем.

Частка прыведзеных у тэксце артыкула ФА, а таксама іншыя ФА маюць у англійскай мове аманімічныя па форме выражэння свабодныя словазлучэнні альбо спалучэнні слоў, напрыклад: *clean hands* (параўн. дасл. – чыстыя рукі) 'хто-н. з'яўляецца сумленным чалавекам', *to have / keep in hands* (параўн. дасл. – мець / трымаць у руках) 'не паказваць свае пачуцці', *to turn one's back on smb. / smth.* (параўн. дасл. – паварочвацца спінай да каго-/чаго-н.) 'адмаўляцца ад каго-н.; праяўляць абіякавасць да каго-, чаго-н.' і інш. Відавочна, што празрыстая ўнутраная форма такіх ФА ўплывае на іх сямантыку.

У наступных ФА з празрыстай унутранай формай на знешняе праяўленне паказчыкаў псіхічнага альбо фізічнага стану ўказвае лексема *tears* 'слёзы': *to burst into tears* 'горка плакаць', *to shed crocodile tears* 'фальшыва, няшчыра скардзіцца', *laughter and tears* 'адначасовае адчуванне гора і радасці' і інш.

Яшчэ адным кампанентам, які называе вадкасці ў цэле чалавека і ўплывае на ўзнікненне ФА з празрыстай формай, з'яўляецца саматызм *sweat* 'пот'. Так, ФА *a sweat one's guts out* 'працаваць да поўнай знямогі', *in a sweat* 'поўны нецярпення', *by the sweat of one's brow* 'вельмі старанна, не перастаючы (працаваць, зарабляць і пад.)' з'яўляюцца своеасаблівымі ілюстрацыямі ступені інтэнсіўнасці дзеяння.

У межах англійскай фразеалогіі вылучаюцца саматычныя ФА, у якіх рэпрэзентуецца нездаровы стан асобы альбо наяўнасць у чалавека пэўнай хваробы. Да такіх ФА адносяцца *round shoulders* ‘гарбатаць’, *skin and bone (-s)* ‘вельмі худы, змарнелы’, *the flesh is weak* ‘быць нямоглым’, *to be / look green <and yellow> / white about the gills / in the face* ‘мець нездаровы, бледны выгляд, дрэнна выглядаць, выглядаць хворым’ і інш. З прыкладаў відавочна, што рэпрэзентацыя адкланення ад нормы фізічнага здароўя чалавека ілюструецца з дапамогай саматычных кампанентаў, якім у межах ФА надаюцца нехарактэрныя для частак цела, што яны называюць, асаблівасці.

Спынім увагу на ФА, кампанентам якіх з’яўляецца найменне ўнутранага органа чалавека – сэрца. Нягледзячы на тое, што *heart* ‘сэрца’ з’яўляецца ўнутраным органам (іншымі словамі, “нябачным” пры звычайным візуальным кантакце), менавіта яго функцыянальныя асаблівасці ўплываюць на ўтварэнне і замацаванне за ФА пэўнай культурнай інфармацыі.

Традыцыйна семантыка ФА з кампанентам *heart* непасрэдна звязана з чалавечымі ўяўленнямі аб сэрцы як галоўным органе цела чалавека, што ўспрымаецца як несумненная ісціна, якая не патрабуе доказаў: сэрца знаходзіцца ў цэнтры чалавечага цела, выконвае важнейшую біялагічную функцыю. Яно ж з’яўляецца цэнтрам канцэнтрацыі эмоцый. Адсюль і складаная метафарычная сімволіка гэтага цэнтральнага органа кровазвароту: існаванне, сукупнасць душэўных якасцей асобы, магчымасць спачуваць, кахаць, выяўляць эмоцыі (як станоўчыя, так і адмоўныя) і, як вынік, быць значным цэнтрам чаго-небудзь.

Так, амаль усе ФА з кампанентам *heart* паводле семантыкі звязаны з вызначэннем рыс характару, унутраных якасцей чалавека, яго эмацыянальнага стану, а эквівалентныя кампаненты адлюстроўваюць “бязмежныя магчымасці саматычных фразеалагізмаў у выяўленні эмоцый і псіхічнага стану чалавека” [8, с. 86]. Англійскія ФА называюць эмоцыі і пачуцці (напрыклад, *to break one’s heart* ‘гараваць, хвалявацца’; *to lose heart* ‘падаць духам, адчайвацца, маркоціцца, губляць бадзёрасць, мужнасць’), а таксама канкрэтныя дзеянні (напрыклад, *to have one’s heart in one’s work* ‘працаваць з захапленнем’; *by heart* ‘на памяць’; *to put in good heart* ‘узятца за справу ахвотна, старанна’).

Асобна выдзяляецца група ФА, якія называюць пэўныя паняцці альбо характарызуюць спосаб і манеру паводзін, напрыклад: *a change of heart* ‘перамена намераў, поглядаў і пад.’; *with half a heart* ‘без цікавасці, неахвотна, без энтузіязму’. ФА *to wear one’s heart on / upon one’s sleeve* (дасл. – насіць сэрца на рукаве) ‘не ўмець хаваць свае пачуцці, выстаўляць напаказ свае пачуцці’, ‘лёгка захапляцца’ і *win smb.’s heart* (дасл. – выйграць сэрца) ‘дамагчыся чыйго-н. кахання; заваяваць сэрца’ бяруць вытокі з эпохі сярэднявечча і этымалагічна звязаны з рыцарствам. Існаванне гэтых і іншых ФА ўказвае на маральныя каштоўнасці джэнтльмена, якія практычна з’яўляюцца маральнымі каштоўнасцямі цэлай нацыі і найбольш яркая выяўляюць культуру англічан.

Яшчэ адным кампанентам, які называе ўнутраны орган чалавека, з’яўляецца *lung* ‘лёгкае’. Намі вылучаны тры ФА з названым кампанентам: *at the top of one’s lungs / voice* ‘вельмі громка’, *good lungs* ‘моцны голас’, *the lungs of London* ‘лёгкая Лондана (скверы і паркі Лондана)’. Відавочна, што на ўнутраную форму пералічаных ФА паўплывала фізіялагічная функцыя часткі цела чалавека – лёгкіх.

Такім чынам, аналіз пералічаных вышэй англійскіх ФА з кампанентам-саматызмам дае падставы сцвярджаць, што, нягледзячы на празрыстасць унутранай формы фразеалагізмаў, семантыка якіх беспамылкова ўспрымаецца носьбітам мовы, названыя фразеалагізмы змяшчаюць закадзіраваныя ва ўнутранай вобразнай аснове протасітуацыі, якія суадносяцца з уяўленнямі чалавека аб сабе праз сябе. Пры разглядзе падобных ФА ўзнікае неабходнасць дэкадзіравання ўнутранай формы праз зварот сімвалаў, эталонаў, стэрэатыпаў і суаднясення вобраза ФА з пэўным кодам культуры.

Спис використаних джерел

1. Кунин, А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь : около 20000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. – 5-е изд., испр. – М. : Живой яз., 1998. – 944 с.
2. Корсак, Л. Д. Англа-беларускі слоўнік фразеалагізмаў параўнальнага тыпу / Л. Д. Корсак, Л. С. Марціновіч. – Мінск : Выш. шк., 1984. – 122 с.
3. Cowie, A. P. Oxford dictionary of current idiomatic English : Phrase, clause and sentence idioms : Vol. 2 / A. P. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig. – Oxford : Oxford University press, 1994. – 685 p.
4. Черданцева, Т. З. Метафора и символ во фразеологической единице / Т. З. Черданцева // Метафора в языке и тексте / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – С. 78–92.
5. Афанасьев, А. Н. Юридические обычаи / А. Н. Афанасьев // Происхождение мифа. Статьи по фольклору, этнографии и мифологии / А. Н. Афанасьев ; сост., подгот. текста, ст., коммент. А. Л. Топоркова. – М. : Индрик, 1996. – С. 327–343.
6. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / редкол.: В. Н. Телия (отв. ред.) [и др.]. – 2-е изд., стер. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с.
7. Агапкина, Т. А. Нога / Т. А. Агапкина, Л. И. Виноградова // Славянские древности : этнолингвист. словарь : в 5 т. / РАН, Ин-т славяноведения и балканистики ; под общ. ред. Н. И. Толстого. – М., 1995–2012. – Т. 3 : [К – П]. – 2004. – С. 422–427.
8. Шубина, В. П. Заметки о полевой организации соматической фразеологии в немецком языке / В. П. Шубина // Функциональный синтаксис немецкого языка : межвуз. сб. / М-во просвещения РСФСР, Челяб. гос. пед. ин-т ; отв. ред. Л. Б. Гарифулин. – Челябинск, 1977. – С. 81–89.

Abstract. The article examines English phraseological units with somatic components; the role of somatic components in the motivation of phraseological units is established; the symbolic meaning of somatisms which is decoded in the internal form of phraseological units is emphasized.

Keywords: somatic component, phraseological unit, symbol, motivation.

УДК 811.161.1'42'371:599.89:398.92(=161.1)

М. В. Ладутько, Я. Чжан

ОБРАЗ ЧЕЛОВЕКА В РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С КОМПОНЕНТОМ-ЗООНИМОМ)

Аннотация. Статья посвящена исследованию языкового содержания образа человека посредством описания национально-культурной специфики фразеологизмов с компонентом-зоонимом в русском языке.

Ключевые слова: фразеологическая картина мира, зооморфный код, зооним, фразеологический образ, фразеосемантическая группа.

Зооморфный код – «совокупность обусловленных культурой стереотипных представлений о свойствах, характеристиках или особенностях поведения животных, которые выступают как источник осмысления человеком мира и несут в дополнение к своим природным свойствам функционально значимые для культуры смыслы» [1, с. 256]. Он представлен через специфичные стереотипы-образы, символы-образы, образы-эталоны, закрепленные в значении фразеологической единицы с компонентом-зоонимом, отражающим особенности коллективного сознания конкретного народа.

Фразеологические единицы (далее ФЕ), в которых «зашифрован» зооморфный код культуры, стимулируют в сознании образы домашних и диких животных, птиц, насекомых.

Фразеологический корпус исследования – фразеологизмы, содержащие в своей структуре зоонимы, – составили 106 фразеологических единиц русского языка. Источниками исследования послужили фразеологические словари [2; 3; 4; 5].